

Miért utálja (szinte) mindenki a szolfézszt?

Egy, a szolfézs(oktatás) iránti ellenszenv okait kereső kutatás elején megfogalmazódó gondolatok mentén, már-már a nevelésfilozófia berkeibe tévedve próbálom megválaszolni, lehet-e oka a szolfézs-utálatnak (ha egyáltalán valós e probléma) a zeneiskola „korszerűtlensége”.

Ez a művészetoktatási intézmény kétségtelenül konzervatívnak tűnő jelenség oktatási rendszerünkben: vállaltan tradicionalista, normatív értékekre alapozó, és az úgynevezett magaskultúrában megfogalmazódó igényeket kielégítve értékközvetítő. Létezését a mai világban – azon túl, hogy hangszeres képzést szervezeten csak ez az iskolatípus nyújt (s nem melleleg: igény van rá) – az határozza meg, hogy hogyan viszonyulunk a hagyomány-kultúra-érték-műveltség fogalmakhoz. Ugyanakkor úgy tűnik, éppen a zeneiskolai oktatás-nevelés jellemzői világíthatnak rá, hogy a különböző filozófiák által meghatározott(nak vélt) pedagógiai konstrukciók nem kizárólagosak. A nevelési elemek dinamikájának (koronként/filozófiáinként való) változása nem vonja szükségszerűen maga után sem a technikák változását, sem pedig azok változtathatatlan-ságát (vagyis nem feltétlenül a filozófiák határozzák meg a technikákat).

Kritikusai (többek között) a múltból a jelen felé tartó irányát, illetve az értékek nevelési tevékenységen kívüli közvetítését (Horváth, 1989, é. n.) róják fel a tradicionalizmuson alapuló pedagógiáknak. Gyanakodhatnánk, hogy ezzel talán meg is lőttük a címben feltett kérdésre a választ.

Szakmailag azonban indokolható – szolfézs esetén legalábbis –, hogy a zeneoktatás nem a mából indul ki; így például a magyar népzene archaikus rétegei kedvező zenei anyagot és haladási sorrendet kínálnak – fokozatosság, hangösszefüggések, stb. tekintetében – a belső hallás fejlesztéséhez. Hasonló okokból illesztjük a tananyagba például a középkori egy-, illetve többszólamúság eklektikus darbjait is. (Az e zenei anyag nyújtotta panelek vagy hangnemi sokszínűség éppen a kortárs művek állandó jelenlétével kerülhetnek megerősítésre, ellensúlyozva egyben a kronologikus oktatást, törekedve az időben közelebb lévő zenei anyag felől való megközelítésre.)

Ezt azért fontos tudatosítani, mert a belső hallás fejlesztése kiemelt célja a szolfézsoktatásnak. A zeneiskola mint alapvetően értékközvetítő intézmény éppen abból a célból és úgy nevel aktív muzsikálásra, hogy az ismeretek, képességek birtokában aztán közvetítő nélkül fedezhessük fel a zene világát – s ez lehet akár egy újabb érv a zeneiskolák mellett.

Bár itt a tartalom közvetítendő értéként van jelen, az azzal való kapcsolatba kerülés (értelmezés, megszólaltatás, megformálás) révén újabb értékek születnek. A képességek egymásra épüléséhez igazodó tananyag, a növendékek önálló, aktív tevékenysége – mint az intézménytípus jellemzői – ugyan a képességfejlesztő oktatást igazolják, a tanítás fő céljainak meghatározásakor viszont valóban a tartalmak dominálnak.

Az anyag kiválasztása a képességhierarchia által nagyban meghatározott, kétségtelen azonban, hogy a képességekhez hozzárendelt tartalmat – ahogy a tantervi programok fogalmazznak – értékes zenéből válogatjuk. Az érték egyébként itt egy kisebb csoport viszonyrendszerében létezik; a „magaskultúra-hívók” táborát nem gondolom túl nagyoknak (zeneiskola esetén ellenben önkéntesnek, választhatónak). Ha nem a tömegkultúra ellen nevelünk, hanem amellel próbáljuk kiszolgálni egy (hasonló értékrendű?) csoport igényeit, akkor talán e pedagógia talajátvesztett messianizmusa sem csap át önmagunk állandó indoklásába.

Az előadóművészet, de a zenei nevelés is mindig erről szól: érték mentén más érték létrehozásáról. Megfordítva is: értékalkotás révén új értékek teremtéséről, illetve értékek újratemtéséről. Mivel ilyenkor a hagyomány tárgyaként fogadjuk be a zenét – bár ez sem mechanikus ismétlésként történik, hiszen az új a régihez képest fogalmazódik meg –, a folyamat során kétségtelenül kulturális előítéletek foglyai vagyunk (*Dolinszky*, 1999, é. n.). Ez értéksemleges zenével való nevelés esetén volna kiküszöbölhető. Az értéksemleges zene kifejezés nem minőségi kategória! (Sáry László kreatív gyakorlatai például a zene 'hagyomány tárgyaként, előítélettel való befogadásával' szemben a 'váratlant előítélet-mentesen befogadó' magatartást segítik.)

Lehetséges-e, szükséges-e értéksemleges zeneoktatás egy hangsúlyozottan kultúra-közvetítő intézményben? Ezt valószínűleg a Kodály-koncepció nem zárná ki, csak már úgy megszoktuk a népdalok dominanciáját, illetve a „Bach-Mozart-Bartók Szentháromságot”, hogy eszünkbe sem jut a napi rutin mögé nézni...

Úgy gondolom, szolgálhat egyfajta modellként és tapasztalásként; nem a többi ellenében, hanem azok mellett. A zeneiskola amúgy is az értékalkotó tapasztalatra épít, a növendékek állandó megoldás-helyzetben vannak. Az értéksemleges zenének – azon túl, hogy bárki részt tud venni benne (s ez nem elhanyagolható), zeneiskolai keretek között (is) talán abban áll a jelentősége, hogy zenei alkotásról ne csak narratív módon tudjunk gondolkodni.

Amikor az intézménytípus jellemzőire hivatkozunk, elsősorban a hangszeres képzésre gondolunk, s joggal merül fel a kérdés: ha e sajátos értékrendszerű iskola alapvető nevelési elveit hangszeres órán el tudják fogadni, akkor szolfézson miért nem. Elvonatkoztatva attól a kissé „bizarr” (bár szakmailag jól indokolható) tényről, hogy a szolfézs egy nem kötelező oktatási intézményben kötelező tantárgy, a jelenségnek két okát sejttem. Ennek megfelelően két dolgot mindenképpen érdemes vizsgálni: egyrészt, hogy Kodály pedagógiájának gyökerei élnek-e még, táplálják-e a módszert, másrészt, hogy milyen értékek mentén folyik a zeneiskolában a nevelés-oktatás.

A Kodály-módszer metodikai elgondolásai mellett a zenetanárok többségében vélhetően nagyon dolgozik annak filozófiája. Sokkal inkább kellene ezt az oktatásunkat elsődlegesen meghatározó attitűdként kezelni, s ennek megfelelően újraértelmezni a koncepció tartópilléreit.

Annak idején társadalmi, etikai megfontolások hívták életre a zenepedagógiai reformokat (*Dolinszky*, 1999, é. n.), s ma is érzékelhetőek törekvések arra vonatkozóan, hogy a (nem minden téren kedvező) társadalmi folyamatokba be lehetne / kellene avatkozni a zene, a zenei nevelés személyiségfejlesztő, szocializáló hatása révén. Tulajdonképpen Kodály zeneoktatási reformjai is a spenceri 'hogyan élünk?' kérdésre felelnek (*Horváth*, 1989, é. n.), csak míg utóbbi pragmatistaként meghagyja az alternatívákat, s azokat aszerint minősíti, hogy e célok felé vezetnek-e, Kodály kijelöli az (egyetlen) utat. A „kodályi demokrácia” talán ott sántít egy kicsit, hogy úgy akarja mindenki számára elérhetővé tenni az értékes zenét, úgy lenne általa mindenki egyenlő, hogy mindenkit egyformára alakít. Teheti: amennyiben a készség/képességfejlesztés már magában is meghatározza jellemzői révén az oktatás folyamatát, s ehhez tud szakmailag megfelelő (vagy inkább indokolt?) tartalmat is társítani.

Miközben a jelenlegi – tradíciókra épülő – zeneoktatás hibájaként rójuk fel, hogy elidegeníti az alkotást és befogadást, elsiklunk afelett, hogy a Kodály-pedagógia egyik célja éppen az, hogy a zene ne csupán műveltségi anyagként (például hangverseny-látogatás során) válhasson mindenkivé (*Dolinszky*, 1999, é. n.). Lehet-e ma (és miféle) kapcsolatot teremteni a zeneoktatás és a mindennapi élet színterei között? (Már annak is örülünk, ha a szolfézs- és a hangszeroktatás között tudunk.)

A koncepció szakmaibb része – zenei írás-olvasás, szolmizáció, az éneklés – mellett sok érvet fel lehet sorakoztatni, módszertanilag mindegyik indokolható, bár kétségtelenül

ezek kapcsán fordulnak elő leggyakrabban „pedagógusi visszaélések” (Dolinszky, 1999, é. n.).

Támadható (és valóban támadott) terület a népzene. Nem is azért, mert a növendékeknek nem anyanyelve. Ma már az sem kérdés, hogy zenei anyanyelv iskolapadban nem tanulható, viszont nem nehéz belátni, hogy a népdal jól tanulható és hasznosítható „idegen nyelv” / „holt nyelv”. Sokkal inkább vitatható ezzel kapcsolatban a közösségi kultúra építésének létjogosultsága. Annak, hogy Kodály a magyar zenei művelődés felépítménye alá utólag beillesztette a magyar népdalt (Dolinszky, 1999, é. n.), egyre inkább csak zene- és kultúrtörténeti szempontból van jelentősége. Községi kultúrát az identitás megőrzése érdekében teremthet(ne) a népzene, de vajon lehet-e még a hagyományok ily módon való átadásával biztosítani a kultúra folyamatosságát? (Egyáltalán kell-e?)

Ma, amikor sokkal inkább előtérbe kerülnek a generációnként különböző értékpreferenciák, a régebbi és újabb kultúrák közti folytonosság biztosíthatóságának problémái, felmerül a kérdés: mi táplálja a tradíciók őrzésének kötelessége felől való meggyőződést? Az átörökítés, a kultúrák közti átjárhatóság igénye, vagy az előző generációk kultúrája által hordozott (vélt) értékek megkérdőjelezhetetlenségében való hit?

A hagyomány egyik legfontosabb funkciója kétségtelenül a folyamatosság biztosítása (Hoppál, 2002). Mindazonáltal tradíció és innováció, illetve tradíció és szelekció nem egymást kizáró fogalmak; de a válogatás mikéntje megbízható értékítéletet feltételez. Ez azonban már a műveltség kérdéséhez (s így messze) vezet. A műveltség itt nyilván egy kisebbség elitista véleményformálását, magaskultúrába vetett hitét tükrözi.

A Kodály-koncepció kapcsán végül meg kell említeni a zenetanítás integratív hatását, melyet illetően csak azért bizonytalanodhatunk el, mert az semmivé olvadhat napjaink kulturális kataklizmájában (Dolinszky, 1999, é. n.). De talán van remény, hogy nem szükségszerű a klasszikus dolgok eltűnése.

A szolfézs népszerűtlenségének másik okát a tantervi programok sugallják, ezért a különböző értékeket, illetve azok nevelésben betöltött szerepét vizsgáltam a nevelési programokban való megjelenésük alapján. A nevelési, pedagógiai programok, helyi tantervek *Az alapfokú művészetoktatás zeneművészeti ág követelményei és tantervi programja* (1998) alapján készülnek a zeneiskolákban. A meghatározás szerint ez szakmai alapot, kiindulópontot kíván adni az iskolák és a kollégák számára. Ugyanakkor a helyi dokumentumokra a helyi jelleg megnyilvánulása nem igazán jellemző. Egyáltalán az iskolák közti különbségek, a decentralizálódás révén helyivé válás nem érzékelhető a zeneiskolák esetében.

Első ránézésre a hagyományok, a hosszú évek során kialakult praxis által igazoltak vélt értékek olvashatóak ki a célrendszerből (vagy inkább a követelmények, a tananyag meghatározásából).

Maga az 'érték' szó az egyetemes kultúra, az európai műveltség, a nemzeti hagyományok, illetve az értékes zene kapcsán jelenik meg. Értékként fogalmazódnak meg ugyanakkor például a pedagógus személyiségével szemben támasztott elvárások, amikor a dokumentumok arra hívják fel a figyelmet, hogy a pedagógusnak az ismeret-átadáson túl fontos szerepe van az értékközvetítésben. A közösséghez tartozással kapcsolatos értékek fontosságát a zeneiskolában mindig is hangsúlyozták (általában ezzel indokolva a zenekari, kamarazenei tevékenységet – a szolfézt valahogy kifelejtve...), s most szerencsés találkozásként könyvelhetjük el a társadalom ezekre irányuló fokozódó elvárásainak és az iskola céljainak (véletlen) egybeesését. Az értékek mint pszichikus képződmények (ismeret, készség, képesség, beállítódás) a zenei tantervekben általános követelményként jelennek meg, melyekkel a tanulónak rendelkeznie kell az alapfokú tanulmányok elvégzésével. Bár a társadalom az iskola értelmét e pszichikus képződmények használati értékében látja, s így vár el elsősorban teljesítményt az iskolától (Szabó, 2001), nem valószínű, hogy például a szülők ugyanígy gondolkodnak egy zeneiskola esetén is – és

most nem a pályára készülőről van szó, hanem a (körülbelül 95–98 százalékot kitevő) többi növendékről. E speciális intézménytípusban vajon ugyanúgy felértékelődnek-e az általános kompetenciák (együtműködés, alkalmazkodás, tanulás, kutatás, gondolkodás, kommunikáció), mint egy közismereti intézményben?

A kompetenciákat részletező, kitöltő képességeket értéként definiálva elmondható, hogy a zeneiskolai tantervekben ezek egy része (tolerancia, szépérzék, vagy nem nevesítve, de szociabilitás, társas hatékonyság) megjelenik célként. Nincs említve azonban például az intellektus, döntésképeség, rugalmasság (bár fejlesztési követelményként feltűnik az alkotó magatartás, kreativitás, valamint a (társ)művészetek iránti nyitottság kialakítása).

Schol nem esik szó arról, hogy mindez most miért jó a növendéknek. (A hasznosságot illetően is távoli célokra mutogatunk, de ott talán inkább van mentség.) Elvéve lehet olvasni az alkotó munkával együtt járó pozitív élmények harmonikus, érzelmileg gazdag, kreatív személyiség kialakulását segítő hatásáról. Ez azonban nem mint 'önmagában jó' jelenik meg, hanem személyiségfejlesztő céllal. A tantervi program célként fogalmazza meg a zenei élmény megteremtését, hogy hozzárendelhesse az ismeretanyag feldolgozását és a készségfejlesztést. Éppen készségtárgyakra specializálódott intézmény esetén merülhetne fel a kogníció háttérbe szorulásának, más nevelési eszközök megjelenésének lehetősége (*Buda*, é. n.). E tantervek szinte csak a művelődési tartalmakat, a tananyagot tervezik, a tartalmak munkába vételének folyamatát nem. Felmerül a kérdés: tudatosítva, leírva nincs e tartalmak feldolgozása, vagy valóban csak azok közvetítésére szorítkozik az iskola? Egyáltalán meg lehet-e credóként fogalmazni, hogy a hangsúlyt az értékek tartalmára, vagy azok közvetítésének mikéntjére fektetik? Hogy a funkcionális tudást kínáló tananyagközpontú pedagógia, vagy az értékek különbözőségére építő érték-központú pedagógia zászlaját tűzik-e ki?

S vajon nem joggal hiányolhatjuk-e individuális nevelés során személyiségfejlesztő oktatási intézmények nevelési programjában a 'személyiség mint (egyénenként eltérő) érték' megemléztetését?

A leírtak alapján nem tűnik szükségszerűnek, hogy a növendékek utálják a szolfézst; a probléma lehet valós, de lehet akár mítosz is. Amennyiben valós, úgy nem hagyhatjuk figyelmen kívül sem az elméleti okokat (értékközvetítés, normatív jelleg), sem pedig azt, hogy a képesség-hierarchia vélhetően hordoz egy azzal adekvát tanulási képet. Jelentősen befolyásolhatja még a szolfézshoz való viszonyulást a zenepedagógiai hagyomány értelmezése, átértelmeződése is. A felsoroltakkal való azonosulás (vagy nem azonosulás) újabb vizsgálat tárgyát képezheti mind tanulók, mind pedagógusok körében.

Úgy gondolom, bár kétségtelenül más már a világ, mint a szolfézsoktatás megjelenésekor, állnak ugyanazok az indokok, amelyek kijelölik helyét a zenei nevelésben. A körülmények változása azonban óhatatlanul szükségessé teszi az értékek változására, pluralizmusára való alapozást, még egy olyan intézményben is, amelyben az érték mint abszolútum van jelen. Törekednünk kell arra, hogy a zenei nevelés instrumentális értékén túl – melyre a tantervi programok annyiszor hivatkoznak – a közvetlen érték is jelen legyen (*Horváth*, 1989, é. n.); hangsúlyozottan nem csak a befogadás, hanem az alkotás révén (szolfézszen is!).

Meggyőződésem, hogy megvalósítható egyszerre érték-közvetítő nevelés és értékre-teremtő oktatás.

Azt kellene valahogy elérni, hogy a képesség- és a tudás-hierarchia ne zárja ki új valóságok megalkotását a tanulási folyamat során. Hogy a tudás ne „végső misztérium” (*Bernstein*, idézi *Knausz*, 2002), hanem mindenki számára elérhető dolog legyen. Vélhetően ezért az élményért választják növendékek / szülei a zeneiskolát.

Irodalom

Buda Mariann (é. n.): *Az iskola szellemisége és a társadalmi gyakorlat. Strukturális modell nevelési rendszerek elemzéséhez.* PhD értekezés. Kézirat. <http://delfin.unideb.hu/~mbuda/pub/PhD.pdf>

Dolinszky Miklós (1999): Ex Auditis et Vidis. Mediációk Sály László könyve nyomán. *Muzsika*, 42. 9. sz. 43.

Dolinszky Miklós (é. n.): *Kodály pedagógiájának gyökerei.* <http://www.mr3-bartok.hu/content/view/409/38/>

Hoppál Mihály (2002): A hagyomány-alapú társadalomról. *Iskolakultúra*, 12. 9. sz. 111–114.

Horváth Attila (1989): *Egy értékközpontú pedagógia felé. Javaslat államilag preferálható nevelésfilozófia-*

ra. In: Mihály Ottó (szerk.): *Iskola és pluralizmus.* Edukáció, Budapest.

Horváth Attila (é. n.): *Értékorientált nevelés.* http://human.kando.hu/pedlex/lexicon/E6.xml/ertekorientalt_neveles.html

Knausz Imre (2002): Műveltség és autonómia. *Iskolakultúra*, 12. 9. sz.

Szabó László Tamás (2001): *Értékek az iskolában.* *Educatio*, 3. sz.

Pusztay Krisztina

ELTE, Neveléstudományi Doktori Iskola

A Gondolat Kiadó könyveiből